

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

*Краліч В.Р., к.е.н., доцент кафедри фінансів
та фінансово-економічної безпеки УДУФМТ*

СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) «БРУДНИХ» КОШТІВ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Досліджуються загальні соціально-економічні характеристики процесу легалізації (відмивання) «брудних» коштів та особливості його впливу в сучасних умовах як на економічну безпеку держави, так і на систему економічної безпеки банківських установ в Україні.

Ключові слова: економічна безпека банківської установи, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом

Проведено исследование влияния процесса легализации (отмывания) „грязных“ денег как на экономическую безопасность государства, так и на систему экономической безопасности банковских учреждений.

The paper studied the effect of legalization (laundering) of "dirty" money, as the economic security of the state and the system of economic security of banking institutions

Постановка проблеми. Незважаючи на величезні зусилля, спрямовані на протидію легалізації "брудних" коштів, ефективної системи боротьби із цим явищем у світі ще й досі не створено. У той же час, глобалізація світового господарства значно ускладнила участь у міжнародній діяльності держав, які не вживають заходів щодо протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Розвиток вітчизняної системи запобігання легалізації кримінальних доходів та фінансуванню тероризму в банківському секторі, формування прозорості структури власності юридичних осіб – клієнтів банків свідчить про все ширше впровадження в діяльність українських банків європейських стандартів доступності, якості фінансових послуг, їх відкритості і надійності як ділових партнерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Швидка зміна умов функціонування, стрімке збільшення присутності іноземного капіталу спонукають вітчизняні банківські установи до постійного вдосконалення систем економічної безпеки як запоруки їх стійкості та конкурентоспроможності на ринку.

Досліджували проблеми забезпечення економічної, фінансової безпеки на рівні держави, а також підприємств і банків такі вчені, як А.Л. Баланда [1], О.І. Барановський [2], В.І. Грушко [3], М.М. Єрмошенко [4], М.І. Зубок [5], О.А. Кириченко [6], В.В. Крутов [7], А.І. Сухоруков [8], В.І. Ярочкін [9], та багато інших.

Проте, віддаючи належне теоретичній та практичній цінності попередніх наукових здобутків, існує гостра потреба у проведенні комплексного дослідження чинників, що впливають на стан економічної безпеки банку, серед яких ризик використання банківських послуг з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Перехід України до ринкових відносин характеризується несподіваними і різкими змінами політичної, соціальної і економічної ситуації в країні, остання із яких потребує готовності банків до роботи в майже кризових умовах, з достатньо високим ступенем ризику, іноді на межі втрати своєї ліквідності.

Такий підхід, в свою чергу, формує необхідність розробки банками адекватної економічної політики, економічної поведінки на ринку банківських послуг, поєднання принципів раціональності та доцільного ризику при проведенні фінансової діяльності. І в цьому плані вагомого значення набуває комплексне дослідження проблем організації та функціонування системи економічної безпеки вітчизняних банків з урахуванням наукового аналізу чинників, що впливають на стан економічної безпеки банку, серед яких ризик використання банківських послуг з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Все це зумовило вибір теми статті, її актуальність, значущість та практичну спрямованість.

Метою статті є дослідження легалізації (відмивання) «брудних» коштів як соціального феномену та визначення його впливу на економічну безпеку вітчизняних банківських установ.

Виклад основного матеріалу. У контексті викладеного, з метою створення теоретичної бази дослідження та розв'язання проблеми забезпечення функціонування системи економічної безпеки банківських установ у сучасних умовах, необхідно, на наш погляд, визначити поняття легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Одразу зазначимо, що, враховуючи національні стандарти в галузі вітчизняного законодавства, ми не вдаємося до дискусії з приводу розбіжності термінів «легалізація» та «відмивання» щодо грошових коштів (доходів, фондів, капіталів, майна тощо), а тому розуміємо їх як рівнозначні категорії та вживаємо у тексті цієї статті як альтернативні. Як відправний будемо використовувати законодавчий термін «легалізація доходів, здобутих злочинним шляхом». При цьому будь-яке вживання дещо відмінної термінології для позначення вказаного явища вважається синонімічним за відсутності спеціальних застережень.

Дослідження проблемних питань протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, на нашу думку, доцільно розпочати з розгляду історичного аспекту, визначення термінологічних понять цього явища та його загальної соціально-економічної характеристики.

Уперше термін «відмивання грошей» (money laundering) з'явився у Сполучених Штатах Америки, де в 30-х роках минулого сторіччя був уведений у дію закон, що забороняв вільний обіг алкогольних напоїв. Це стало початком так званого бутлегерства – масової контрабанди алкоголю. Кошти, отримані внаслідок таких операцій, вкладалися в розвиток мережі «пральних закладів» по всій країні, а прибуток від цієї діяльності був уже легальним. Саме тоді цей прийом легалізації «брудних» грошей назвали «відмиванням», що передавало сутність процесу перетворення нелегально отриманих грошей у легальні. Також існує думка, що цей термін набув поширення під час відомого Уотергейтського політичного скандалу в США усередині 1970-х рр., а у правовому контексті вперше використаний в офіційному значенні 1982 року на судовому процесі у США, який був пов'язаний із конфіскацією легалізованих (відмитих) доходів від продажу колумбійських наркотиків [10].

З'ясувавши історію походження терміна, ми підійшли до визначення поняття «відмивання коштів», що використовується нині в різних джерелах. У міжнародно-правових документах немає точного визначення терміна «відмивання коштів».

Це явище розглядається, зазвичай, як процес, у результаті якого здійснюється приховування коштів чи іншого майна, здобутих злочинним шляхом, їх розміщення, переказ або інша трансакція через фінансово-кредитну систему. Мета процесу відмивання грошей полягає в тому, щоб представити кошти, одержані або пов'язані з незаконною діяльністю, як такі, що отримані на законних підставах.

Незважаючи на те, що запитання «чому існує відмивання коштів?» може бути риторичним для певного кола осіб, аналіз самого процесу відмивання на прикладі моделі міжнародної системи фінансової таємниці Інго Вальтера виявляє важливі аспекти його існування. Шість припущень, які лежать в основі цієї моделі, дають змогу з'ясувати мотиви, що впливають на прийняття рішень окремими учасниками процесу легалізації коштів, і краще зрозуміти його соціальну сутність:

1. Особа не схильна до ризику: вона прагне максимального прибутку при мінімальному фінансовому ризику.

2. Особа раціональна, але не обов'язково високоморальна: попри неспроможність на фінансовий ризик, вона не обов'язково є неспроможною щодо ризику порушити закон, позаяк в основі такого ризику лежать значно більші фінансові вигоди.

3. Покарання з боку закону розраховуються в грошовому еквіваленті: оцінюється співвідношення витрат, пов'язаних із позбавленням волі, іншими видами покарань і фінансовими санкціями.

4. Послуги з відмивання коштів та інструменти мають вартість: з об'єктивного погляду, за ринкових умов існує певний попит і пропозиція на такий вид послуг.

5. Попит на послуги з легалізації – це зворотна функція від вартості послуг: чим вища ціна на здійснення операції з відмивання коштів, тим нижчий попит на послуги.

6. Розміщення капіталу, що вимагає більшої кількості операцій з відмивання коштів, підвищує ризики: інвестиційні стратегії, пов'язані з легалізацією коштів, можуть урахувати використання визначених стратегій з мінімізації ризиків [11, с. 79].

Тривалий час економічним суспільством вирішувалося питання впливу діяльності з відмивання грошей на загальну економіку держави. Звісно, окремі злочини, у нашому випадку – легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і самі, у свою чергу, можуть викликати і викликають порушення економічної рівноваги на конкретному підприємстві, фірмі.

Водночас, як соціальний феномен, відмивання коштів насамперед стосується порушення економічної рівноваги на макроекономічному рівні. Це проявляється в порушенні рівноваги у суспільстві між прибутками й видатками, між інвестиціями і заощадженнями, між кількістю грошей та рівнем цін тощо. Уявний, на перший погляд, досить віддалений зв'язок між злочином, що розглядається, та зазначеними явищами при більш глибокому аналізі й урахуванні складних глибинних процесів, які мають місце у сучасних економічних системах, набуває досить реальних обрисів.

Особливості легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, полягають у тому, що «потерпілі» від злочинної діяльності (фізичні особи, суб'єкти господарювання, держава) почасти і не підозрюють про це. Наприклад, унаслідок зазначеної протиправної діяльності наявні невинувато великі фінансові втрати, втрачається довіра населення до діяльності банківських, інвестиційних та інших фінансових установ. Це, у свою чергу, уповільнює швидкість обігу грошових коштів, позаяк більшість населення у такій ситуації відмовлятиметься зберігати свої заощадження в установах такого типу. А юридичні особи, перестраховуючись, відмовляються укладати ті чи інші угоди. Вочевидь, і це може викликати порушення економічної рівноваги, вплинути на стан розвитку економічної сфери суспільства загалом [12].

Виникнення будь-якого соціального явища зумовлено історичним розвитком конкретного суспільства. Деякі соціальні явища, наприклад протиправне посягання на життя людини, завжди сприймалися суспільством негативно, позаяк вони посягають на основи існування людства, хоча їх юридична оцінка змінювалася залежно від розвитку суспільних відносин.

При розгляді феномена «відмивання коштів», зважаючи на його соціальну зумовленість, слід брати до уваги те, що це явище набувало якісно нового поширення в різних країнах у періоди проведення соціально-економічних реформ та пов'язаних із цим періодів економічної нестабільності. Його суспільну небезпеку треба оцінювати у співвідношенні з іншими небезпечними проявами, з'ясовуючи, якою мірою легалізація сприяє існуванню та розвитку специфічних форм і видів організованої злочинності, тіньової економіки, корупції тощо. На думку О. Користіна, і ми погоджуємося з ним, саме в цьому полягає технологічність відмивання коштів, позаяк, здійснюючи заходи впливу на цей протиправний процес, об'єктивно створюватиметься можливість впливу на ті суспільно небезпечні явища, з якими цей феномен тісно пов'язаний [12].

На початку 90-х років минулого сторіччя в Україні та інших країнах пострадянського простору сформувалися передумови переходу економіки від тоталітарної, адміністративно-командної до ринкової системи господарювання. Відбулася зміна суспільного ладу, внесено якісні зміни як в економічні відносини, так і до самого способу життя населення. Результатом цих змін стала трансформація з однієї системи в іншу, в основі якої – суттєві зміни відносин власності, лібералізація економічної діяльності.

Водночас зазначений період характеризується послабленням ролі держави в регулюванні соціально-економічних процесів, відставанні законотворчої діяльності від потреб державного контролю з урахуванням державних інтересів та основної маси населення.

Відсутність державного контролю неминує призводить до зростання злочинності у сфері економічної діяльності, зокрема «відмивання коштів», незаконного вивезення капіталу, розширеного відтворення економічного потенціалу злочинних угруповань і, як результат цього, – до порушення врівноваженого стану господарської системи, підризу системи соціальної рівноваги. Це стає поштовхом до різкого соціального розшарування та диференціації населення за рівнем доходів, зростає кількість випадків антисоціальної поведінки, активізується боротьба між соціальними групами, що проходить за межами правового поля тощо. За відсутності послідовних соціальних реформ відбувається зубожіння, люмпенізація та маргіналізація значної частини населення. В умовах неправомірного збагачення інших це спричинює різкий соціальний диспаритет із величезним криміногенним потенціалом.

Наслідком соціально-економічного розбалансування у суспільстві, крім соціального розшарування, став розмах тіньової економіки, яка є основним виробником та споживачем «брудних» капіталів. На початковому етапі ринкової трансформації революційні зміни в системі управління і господарських зв'язків, процес розподілу засобів виробництва не могли не викликати зростання фіктивного сегмента тіньової економіки. І хоча таке зростання істотно пом'якшувало падіння офіційного ВВП, проте чим вищим був цей спад, тим більша його частина переходила в «тінь».

Поширення тіньової економіки неможливе без процесу легалізації злочинного походження доходів, оскільки вона виступає, по-перше, замовником неврахованих коштів, по-друге, найбільшим виробником нелегальних доходів [13, с. 259]. Вплив цього чинника стимулює процес легалізації злочинних доходів до розширення його масштабів. Незаконна діяльність, що приносить доходи, зокрема скоєння злочинів, випадає зі сфери, яка регулюється

економічними законами та принципами. А капітали, отримані подібним чином, витрачаються на придбання нових товарів і послуг, упроваджуються в легальний економічний обіг, відтак, викликають порушення рівноваги (зростання цін, інфляцію тощо).

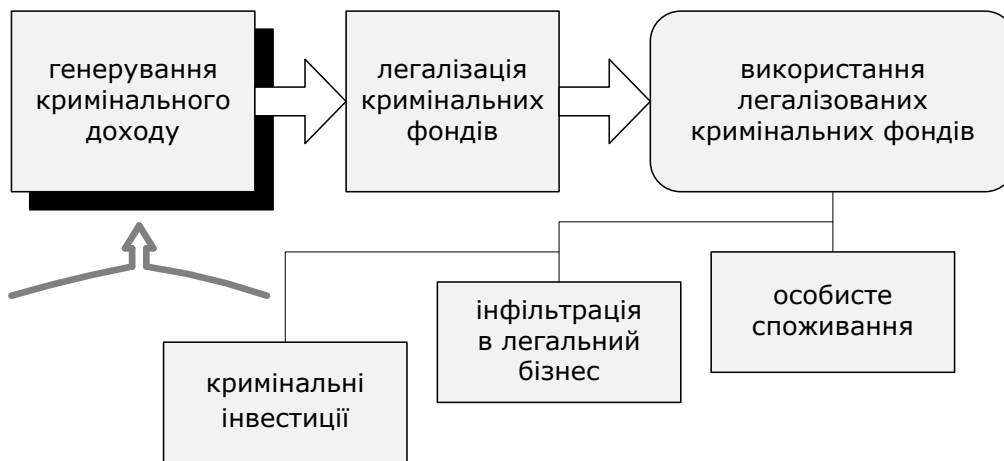
Таким чином, можна дійти висновку, що, виконуючи свою специфічну функцію, відмивання коштів стає механізмом, який забезпечує зв'язок легальної та нелегальної економік. Основним аргументом є те, що офіційна й нелегальна економіки існують у симбіозі, сполучною ланкою між якими виступає процес легалізації доходів. Якби не існувало відмивання коштів, нелегальна економіка потерпала б від нестачі ресурсів. У зв'язку з цим, на думку автора, правильним є і зворотне твердження – у випадку поглинання нелегальної економіки офіційною не існувало б попиту на відмивання коштів.

Крім зазначеного, на наш погляд, легалізація доходів полегшує ранжирування економічної діяльності, що змінюється від майже нелегальної до винятково кримінальної.

Структурний аналіз кримінальної економічної діяльності дозволяє виділити в ній стійко повторювані стадії (фази), притаманні конкретному змісту будь-якої систематично і плано-мірно реалізованої злочинної діяльності у сфері економіки.

Структура кримінального економічного циклу представлена на рис. 1.

Рис. 1. Структура кримінального економічного циклу.

Джерело: розроблено автором на основі [14].

Основними стадіями такої моделі є: генерування злочинного доходу, легалізація або відмивання кримінальних фондів, споживання, інфільтрація їх у легальний бізнес і кримінальне інвестування злочинних прибутків.

Процес послідовної зміни окремих стадій, необхідних для здійснення і постійного поновлення кримінальної економічної діяльності, визначається поняттям кримінальний економічний цикл.

Генерування кримінального доходу – це фаза кримінального економічного циклу, змістом якої є отримання прибутку в результаті злочинної (суспільно небезпечної) економічної діяльності, вчинення злочинів у сфері економіки.

Легалізація кримінальних фондів – це фаза кримінального економічного циклу, змістом якої є фінансові операції, спрямовані на надання злочинно отриманим засобам видимості отриманих законним шляхом.

Використання легалізованих кримінальних фондів – фаза кримінального економічного циклу, що включає споживання, кримінальне інвестування злочинних доходів (використання легалізованих злочинно отриманих коштів для поновлення і розширення злочинної організації), інфільтрація їх у легальний бізнес (використання легалізованих злочинно отриманих коштів для здійснення прямих і портфельних інвестицій в організації легального бізнесу).

Як ми бачимо, легалізація «брудних» капіталів може представляти серйозну загрозу як економічній безпеці країни, так й окремому суб'єктові підприємницької діяльності. Легальний сектор економіки наповнюється різними формами кримінального промислу: псевдоугодами, обладнаннями, пов'язаними з упровадженням у безготівковий платіжний обіг фіктивних грошових коштів (оборудки з використанням різних комбінацій за допомогою підроблених платіжних документів, векселів тощо) та капіталів злочинного походження.

Межа між псевдопідприємницькою діяльністю щодо відмивання і акумуляції злочинних капіталів та законною фінансово-господарською діяльністю стирається. Тому обіг таких капіталів через легальні економічні схеми не означає, що вони працюють на економіку держави. Навпаки, вони її руйнують, бо, отримавши доступ до легальних фінансово-господарських технологій, злочинні угруповання шляхом підкупу, погроз і шантажу залучають до своїх рядів найбільш талановитих фахівців тієї чи іншої сфери суспільно-економічної діяльності, із їх допомогою напрацьовують усе складніші та небезпечніші схеми кримінального фінансово-господарського промислу, які здійснюють через свої «підприємницькі» структури, створені аналогічно офіційним, організаційно-правовим формам підприємницької діяльності. Економічна злочинність зростається з суто кримінальними угрупованнями, операції таких організованих злочинних груп досягають макрорівнів. Крім того, технологія дозволяє розширити географію їх здійснення, що впливає на виявлення і розкриття такої протиправної діяльності. У той же час закордонний досвід свідчить, що відмивання грошей є найбільш уразливою для правоохоронних органів стадією кримінального економічного циклу.

У більшості економічно розвинутих країн світу створено законодавчу базу, котра чітко регламентує заходи з протидії легалізації «брудних» грошей, механізм взаємодії національних правоохоронних і контролюючих органів у цій сфері, а також відповідні вимоги щодо обмеження банківської та комерційної таємниці.

Висновки. В умовах реформування економіки найбільш вразливою у криміногенному аспекті стала кредитно-банківська система. Доброчесність системи банківських та фінансових послуг залежить значною мірою від усвідомлення того, що в основі її функціонування лежать високі юридичні, професійні та етичні принципи. Репутація доброчесності є однією з найбільш цінних характеристик фінансової установи.

Якщо кошти, отримані в результаті кримінальної діяльності, можна з легкістю провести через конкретну банківську установу – або завдяки тому, що її працівники або керівники отримали за сприяння певну винагороду, або завдяки тому, що ця установа закриває очі на злочинний характер таких грошей – така установа сама може стати активним співучасником злочину і частинною кримінального світу. Свідчення про цю співучасть негативно вплинуть на ставлення до неї інших фінансових посередників та регулятивних органів, а також звичайних клієнтів, що, безумовно, негативно позначиться на її конкурентоспроможності, призведе, щонайменше, до фінансових збитків, втрати репутації і висвітлить недосконалість її системи економічної безпеки.

Саме тому процес виявлення потенційних економічних загроз і ризиків (у т. ч. відмивання кримінальних коштів) та забезпечення адекватної системи економічної безпеки вимагає виваженого, професійного ставлення як на державному рівні, так і на рівні окремої банківської установи.

Література

1. Баланда. А. Соціальні фактори національної безпеки України / А. Баланда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.eai.org.ua.
2. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О.І.Барановський. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
3. Грушко В. Фінансова безпека бізнесу: податковий аспект / В. Грушко, С. Лаптев, Л. Кошембар.-К: Університет економіки та права «КРОК», 2010. – 256 с.
4. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави : Національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : навч. посіб. / М. М. Єрмошенко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 307 с.
5. Зубок М. І. Безпека банків. – К., 2002. – 306 с.
6. Кириченко О. А. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці / О. А. Кириченко, Ю. Г. Кім // Актуальні питання економіки. – 2008. – № 12. – С. 128–132.
7. Крутов В. В. Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва в Україні. – К. : Фенікс, 2008. – 406 с.
8. Сухоруков А. І. Фінансова безпека держави : навч. посіб. / А. І. Сухоруков, О. Д. Ладюк. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 192 с.
9. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы / В.И.Ярочкин. – М. : Ось-89, 2003. – 352 с.
10. Беницкий А. С. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств и иного имущества, приобретенных преступным путем: проблемы квалификации и совершенствования законодательства : монография / А. С. Беницкий // МВД Украины, Луган. ин-т внутр. дел; [Научн. ред. д-р юрид. наук, проф. А. Н. Костенко]. – Луганск: РИО ЛИВД, 2001. – 352 с.
11. Walter Ingo, Secret Money: The Shadowy World of Tax Evasion, Capital Flight and Fraud (London,England: Unwin Paperbacks, 1989).
12. Користін О. Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні : монографія / О. Є. Користін. – К. : ТОВ «XXX», – 2007. – 450 с.
13. Клименко А. О. Організаційні та правові засади діяльності банків щодо протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом : монографія / А. О. Клименко. – К.: Ун-т «Україна», 2006. – 168 с.
14. Бекряшев А. К. Теневая экономика и экономическая преступность / А. К. Бекряшев, И. П. Белозеров, Н. С. Бекряшева, И. В. Леонов. – М. : Новая Стратегия, 2000. – 212 с.